

УДК 340.12

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ПЕРШІ АКЦЕНТИ

Присвячено місцю і ролі вищої освіти у системі правового виховання працівників правоохоронної системи. Визначаючи, що система правового виховання поки що знаходиться на початковому рівні, автор окреслює значення вищих навчальних закладів, зокрема юридичних, для формування правової культури та правосвідомості, пропонує створити дворівневу систему правового виховання правоохоронців.

Ключові слова: *правове виховання, рівні правового виховання, правова рефлексія, система правоохоронних органів, правова культура, правосвідомість.*

Актуальність проблеми. Правова реформа, яка триває у нашій країні, поступово набуває нового специфічного напрямку – реформування «сусідніх» галузей, які впливають на рівень і якість правотворення та правозастосування. Якщо зараз існуюча правова система більш-менш приведена до потреб суспільства, то рівень поваги до права і відповідно рівень правозастосування поки ще вельми низькі. Причин цього дуже багато, вони багатоаспектні, а наслідки можуть бути дуже шкідливими як для держави, так і для суспільства.

Однією з галузей, яка має можливість змінити ситуацію, що виникла, є правове виховання. Його універсальність дозволяє виховувати повагу до права, заповнювати різноманітні прогалини та долати деформації у правовій культурі як пересічних громадян, так і осіб, які стоять на захисті прав і свобод громадян – працівників правоохоронних органів та судів.

Динамічність правових реформ, що проводяться в Україні, потребує високого рівня правової культури у правоохоронній системі. Це пов'язано перш за все з тим, що правоохоронці виступають одними з головних суб'єктів правового виховання; завдяки їхній правозастосовній діяльності громадяни більшою мірою оцінюють ефективність правової системи нашої країни. Такий рівень знань про способи та методи правового виховання майбутній фахівець у галузі права сьогодні може отримати фактично лише у вищих навчальних, більшою мірою юридичних закладах.

Тому з'ясування значення вищого навчального закладу у системі правового виховання є дуже нагальним.

Звертаючись **до ступеня розробленості** наведеної проблематики, слід зазначити, що на науковому рівні розроблення проблематики правового виховання перебуває на початковому етапі. Якщо проблемам формування правосвідомості, правової культури присвячено доволі-таки велику кількість науко-

вих публікацій, то безпосередньо правовому вихованню – фактично лише одна колективна робота науковців Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Наукових же праць з питань правового виховання працівників правоохоронної системи в розрізі системи вищої освіти на сьогодні в Україні немає.

Метою статті є визначення місця вищого навчального закладу в системі правового виховання та окреслення основних елементів системи правової освіти.

Виклад основного матеріалу. Свобода слова є одним з важливіших досягнень правової і демократичної держави. У зв'язку з цим сьогодні всі засоби масової інформації вважають за необхідне інформувати громадян про всі сторони життя вітчизняної правоохоронної системи. І якщо за радянських часів існували заборонені теми, то за часів набуття незалежності України таких тем фактично не стало. Тому з екранів телевізорів, сторінок друкованих видань, завдяки мережі Інтернет громадяни побачили те, чого взагалі не повинно бути: випадки жорстокого поводження з громадянами, порушення процедури слідства, використання незаконних засобів отримання доказів вини від людей тощо. Без того невелика повага до правоохоронних органів впала до мінімального рівня. Нині фактично втрачено особистий зв'язок громадянина та правоохоронця. Це має дві взаємопов'язані причини: 1) низький рівень правової культури суспільства взагалі і працівників правоохоронної системи зокрема; 2) відсутність єдиної всеохоплюючої системи правового виховання як громадян, так і безпосередньо правоохоронців.

Намагаючись реформувати систему законодавства, наша держава фактично не звертала уваги на елементи, які впливають на його дотримання, зокрема на правове виховання. Тому, маючи сьогодні суперечливу, але доволі дієву систему законодавства, ми отримали те, що навіть правоохоронець вважає за можливе вчинити злочин. І такі злочини стають дедалі жорстокішими через упевненість правоохоронців у безпокаранні. Отже, потрібно не тільки реформувати систему законодавства, а й провести «реформу» правосвідомості. Допомогти цьому може такий напрямок виховної роботи, як правове виховання.

Навряд чи можна говорити про існування в нашій країні повноцінної системи правового виховання громадян і працівників правоохоронних органів зокрема. Деякі її елементи впроваджуються намаганнями різноманітних громадських, правозахисних та інших організацій, але вони спрямовані на пересічних громадян. Спеціальних заходів, які спрямовані на людей, що мають захищати права, свободи та спокій цих самих громадян, фактично не існує. Тим більше вони повинні засвоїти основи загальної і професійної правової культури. Зважаючи на це, система правового виховання повинна мати декілька рівнів, які мусять урахувувати специфічність становища правоохоронця.

Перший рівень правового виховання повинен сформувати з правоохоронця тільки законослухняного громадянина, який обізнаний у своїх правах, свободах та обов'язках. Така людина має розуміти не тільки їх зміст, а й механізми їх захисту. Формування такого громадянина необхідно починати чи не змалечку. Яскравим прикладом фіналу першого етапу може слугувати постать американського платника податку. Це людина, яка добре розуміє, що держава живе за її кошт, вона обізнана у своєму правовому статусі, власних можливостях із захисту свого становища. Те, що людина кладе руку на серце перед прапором своєї країни, показує її повагу, знання, впевненість у правильності існуючих державних механізмів. Інша річ: і самі ці механізми повинні бути побудовані на демократичних засадах.

Перший рівень правового виховання ще не враховує особливості професії правоохоронця, але він формує глибинні базові засади правосвідомості громадянина. Вже на буденному, щоденному рівні формуються основні правові цінності та оцінки, опрацьовується ставлення до правової системи країни. Громадянин починає розуміти, що являє собою базу і глибинну цінність для держави, яка готова і спроможна його захистити, але при цьому він усвідомлює і свій обов'язок з дотримання правових норм.

На цьому рівні важливе значення має безпосередня рефлексія права. Її можна розділити на три основні етапи: накопичення правового матеріалу (інформації), формування власного погляду на право, рефлексія свого ставлення до існуючих правових інститутів.

Накопичення правової інформації відбувається багатьма шляхами: засоби масової інформації, телебачення, спілкування з оточуючими людьми, власні думки, родинні стосунки, школа, вищі навчальні заклади, державна політика у сфері права. Це найбільш важливий момент: якість правової інформації впливатиме на її розуміння і формування ставлення до права. Але боротьба засобів масової інформації за слухача (глядача, користувача і т. ін.) іноді приводить до того, що на людину виливається велика кількість інформації різного характеру. Про вплив своєї діяльності на формування правової культури ЗМІ навряд чи замислюються, але деякі сюжети можуть сформувати у громадян впевненість про можливість уникнення покарання. Як приклад надається велика кількість сюжетів, що водії залишають збитих пішоходів на місці дорожньо-транспортної пригоди, а інформації, скільки їх потім знаходять, дається дуже мало. Тому нарівні з такою інформацією доцільно, аби ЗМІ розміщували і правовиховну інформацію.

З накопиченням правової та іншої інформації людина починає її осмислювати. Вплинути на процес мислення фактично неможливо, кожна людина сама обирає своє право. Кінцевим результатом цього етапу рефлексії є формування людиною свого ставлення до права. Таке ставлення може бути як

негативним, так і позитивним, залежно від того, які акценти стали переважати у правосвідомості людини. На нашу думку, вже вагомим результатом є те, що її розуміння права збіглося хоча б з мінімальною справедливістю, яка існує у суспільстві. Тут дуже привабливо виглядає ідея Джона Роулза про договірну концепцію справедливості: громадяни самі можуть установити, що є справедливістю, а держава повинна її гарантувати та забезпечити.

Правова поведінка (або рефлексія) є головним відображенням ставлення людини до чинного правопорядку. В ідеалі вона повинна відповідати принципам правової державної політики. А в ситуації з майбутнім правоохоронцем не можна говорити, що вона взагалі може бути хибною. Вже на цьому рівні виховання має робити свою справу. Майбутній правоохоронець, а поки пересічний громадянин, зобов'язаний засвоїти мінімальний рівень правової поведінки.

Слід відмітити, що правова рефлексія – процес динамічний, постійний. Людина як істота суспільна завжди знаходиться в середині інформаційного простору, і тому її правова культура не може розглядатись як статичне явище, сформоване раз і назавжди. Навряд чи вона може змінити свій вектор, але її рівень може постійно коливатись. Тому дуже важливе значення має існування постійної системи правового інформування громадян.

Другий рівень правового виховання має за мету формування фахівця. Цей рівень правового виховання є специфічним і спрямований на обмежене коло осіб, які у майбутньому будуть наділені статусом правоохоронця. Традиційно до таких осіб пропонується віднести працівників Міністерства внутрішніх справ України, судів, прокуратури, Служби безпеки України, частково військовослужбовців (внутрішні війська). Мета цього рівня – показати майбутньому правоохоронцю, що він захищає не державу, а громадянина від різних виявів свавілля. Своїми діями правоохоронець повинен не загрожувати життю, не обмежувати свободу громадян, а протистояти негативному втручанням у повсякденне існування людини. Тому процес правового виховання правоохоронця не може бути однобічним.

Повага до громадян, свого мундира, держави, необхідність та обов'язковість дотримання всіх законодавчих норм, неможливість виявів свавілля – все це має бути прищеплено правоохоронцю. Головним інститутом правового виховання на цьому рівні є спеціальний навчальний, перш за все юридичний, заклад, якими сьогодні багата Україна. Хоча сама кількість цих вищих навчальних закладів теж породжує запитання: чому їх стільки? Або державі потрібна велика кількість службовців закону (у свою чергу це веде до поліцейської держави), або якість примушує брати кількістю...

Звертаючись до юридичної освіти, головну увагу необхідно приділити програмі навчання правоохоронців. Відомо, що до цієї програми включено галузеві правові навчальні дисципліни (конституційне право, цивільне право,

кримінальне право, адміністративне право тощо), гуманітарні дисципліни загального циклу (політологія, соціологія, філософія, іноземна мова, українська мова та культура і т. д.), а також дисципліни міжгалузевого характеру (філософія права, соціологія права та ін.). На нашу думку, саме міжгалузеві навчальні дисципліни показують взаємозв'язок правових та гуманітарних наук і формують правосвідомість та правову культуру працівника правоохоронного органу. Слід відмітити наявність окремої групи навчальних дисциплін, які не впливають напряму на формування правової культури правника-практика – фізична культура, спеціальні предмети тощо – тому, зважаючи на тему, в межах цієї публікації їм не потрібно приділяти увагу.

У чому полягає недолік викладання галузевих правових навчальних дисциплін? Головний ухил у викладанні йде до аналізування та тлумачення галузевих нормативно-правових актів. Головні моменти: об'єкти та суб'єкти тих чи інших правовідносин, їх права і обов'язки, відповідальність за порушення галузевого законодавства. Галузеві правові науки не вчать майбутнього фахівця оцінювати правові норми. Фактично пропагується ціннісно-нейтральне ставлення до правової норми, коли правник не замислюється над тим, справедлива (правильна) вона чи ні, і не повинен цього робити. Готується «прямий» правореалізатор. Результати такого підготування ми відчуваємо вже сьогодні, коли життя людини для багатьох правоохоронців є лише словом, а робота у правоохоронних органах – засобом заробляння грошей.

Гуманітарні науки загального циклу більшою мірою спрямовані на формування загального світогляду студента та його культури. Головною проблемою цих наук є те, що дуже важко буває розкрити їхню значущість у практичній діяльності правника. Складність цих дисциплін іноді не дозволяє студенту зрозуміти їхню необхідність. З другого боку, розширюючи загально-світоглядні елементи особистості, гуманітарні науки все ж таки приділяють невелику увагу правовим питанням.

Зв'язуючим ланцюгом між правовими та гуманітарними навчальними дисциплінами якраз і виступають міжгалузеві, які є межею між першими двома науками. Як приклад, усі правові навчальні дисципліни оперують терміном «права і свободи людини і громадянина», але фактично жодна правова наука не дає єдиного розуміння цього важливого правового інституту, витлумачуючи його під свої потреби. Та ж філософія права є наукою, яка робить науки, не може сказати, що ж таке головна правова цінність – справедливість, чому необхідно робити правову оцінку, як працюють правові цінності. Як наслідок жодний студент не може сказати, в чому цінність права. Право для нього – це лише законодавство, а правник – лише застосовує право. А чи кожна людина бажає бути лише гвинтиком великої обмежуючої чи карної машини? І тут ми можемо говорити про появу ще однієї проблеми.

Держава може виховати гарних правоохоронців, які будуть ідеалом служителя закону. Але чи дає наша правова система бути правоохоронцю ідеальним? Суддя обмежений у вирішенні справи наявним законодавством, слідчий та оперуповноважений «вимушені» дотримуватися чинного процесуального законодавства, вчинок визнається злочином (правопорушенням) лише тоді, коли він закріплений як такий у законі, образа людини похилого віку не визнається державою злочином... продовжувати перелік можна дуже довго. Тобто нині правова система держави не створена під майбутнього ідеального правника, вона «заточена» під юриста, який не переймається цінністю права. Йому не зрозумілі поняття гуманізму та антропоцентризму. Як наслідок цього іноді людина розглядається як засіб досягнення певної практичної мети (отримання хабара, задоволення владних амбіцій, підкреслення свого статусу та ін.), що і є результатом низької правової культури та правової свідомості.

Тому система правового виховання повинна розглядатись як частина правової реформи. Питання виховання перетворюється на питання встановлення нових напрямків проведення правової реформи.

Як **висновок** необхідно сказати, що система правового виховання у нашій країні сьогодні знаходиться на початковому рівні. Тільки-но починається розроблення його теоретичних і практичних аспектів. Зважаючи на рівень сучасної освіти, дуже часто питання викладання предметів та дисциплін, спрямованих на правове виховання майбутнього фахівця, навіть не ставиться, що негативно впливає на практичну реалізацію правових норм. Доки правоохоронець не почне оцінювати свої вчинки, не почне замислюватися над метою своєї роботи, рівень правової культури і його, і суспільства в цілому залишатиметься на рівні, не притаманному розвиненому демократичному суспільству.

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ РАБОТНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ: ПЕРВЫЕ АКЦЕНТЫ

Трофименко В. А.

Посвящено месту и роли высшего образования в системе правового воспитания работников правоохранительных органов. Обращая внимание на зачаточный уровень правового воспитания, автор пытается очертить значение высших учебных, в частности юридических, заведений для формирования правовой культуры и правосознания, предлагая создать двухуровневую систему правового воспитания работников правоохранительных органов.

Ключевые слова: правовое воспитание, уровни правового воспитания правовая рефлексия, система правоохранительных органов, правовая культура, правосознание.

LEGAL EDUCATION WORKERS LAW ENFORCEMENT AGENCIES: FIRST EMPHASIS

Trofimenko V. A.

This publication is dedicated to the place and role of higher education in the system of legal education workers of law enforcement. Determining that the system of legal education is still in its initial stage, the author tries to outline the importance of higher education institutions, including legal, to form the legal culture of justice and offering a two-tier system of legal education of law enforcement officers.

Key words: *legal education, the level of legal education, legal reflection, law enforcement agencies, legal culture, legal consciousness.*

УДК 340.12+1:316.3

I. I. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

АРХІТЕКТОНІКА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В АКсіОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

У даній статті розглядаються теоретико-методологічні особливості дослідження правової культури в аспекті її архітекτονіки. Показано роль правової традиції у забезпеченні цілісності правової культури.

Ключові слова: *правова культура, правова традиція, правова цінність.*

Актуальність проблеми. Правова культура є одним із системоутворюючих елементів суспільного життя в усій його повноті. У перехідні періоди розвитку ця роль підсилюється у зв'язку з необхідністю пошуку виходів з гуманітарного тупика. Сучасні трансформаційні процеси виявляють передусім свою антропологічну природу. Розуміючи ціннісне як модус антропологічного, доцільно розглянути архітекτονіку правової культури в її аксіологічному вимірі.

Постановка питання про правокультурну архітекτονіку є важливою для прояснення регулятивного принципу правової культури і має як теоретичну, так і прикладну значущість. Нинішня ситуація в соціогуманітарній сфері характеризується фрагментарністю розуміння правової культури, що є однією з реальних практичних проблем.